

وحدت اسلامی و نقش شعرای معاصر عرب در تحکیم آن

لیلا قاسمی^۱

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار

محمد مظاهری

دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار

چکیده

مقاله حاضر تلاش دارد تا به بحث پیرامون شاعرانی بپردازد که با سروده‌های خود درباره وحدت اسلامی سعی نموده‌اند تا به تحکیم آن در میان مسلمانان مبادرت ورزند.

در طول سال‌های اخیر با برگزاری همایش‌های وحدت اسلامی در نقاط مختلف جهان اسلام، که به بررسی و آسیب شناسی، موانع و راه کارهای تحقق وحدت اسلامی پرداخته‌اند، شاعران و ادبای عرب نیز پا به پای علما و دیگر مسلمانان سعی نموده‌اند با اشاره به اهداف و برنامه‌های استعمارگران، مردم را نسبت به تلاش آن‌ها برای ایجاد اختلاف بین مسلمانان و ایجاد فتنه بیدار نموده و آنان را به وحدت اسلامی دعوت نمایند.

از آنجا که شاعران معاصر عرب در اشعار خود بیشتر به وحدت قومی - عربی پرداخته‌اند و چندان به موضوع وحدت اسلامی عنایت نداشته‌اند، لذا تعداد شاعرانی که در زمینه وحدت اسلامی سروده‌هایی داند بسیار محدود می‌باشد. این شاعران پیرامون مضامینی همچون پرهیز از تفرقه و اختلاف، توجه به قرآن و مبانی اسلامی، کنار گذاشتن قومیت به عنوان اصول وحدت آفرین شعر سروده‌اند.

کلید واژه‌ها: وحدت اسلامی، شاعران معاصر، شعر عربی.

۱ - نشانی پست الکترونیکی نویسنده مسئول: leila03ghasemi@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۰۵/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۱۰/۱۰

مقدمه

وحدت اسلامی از موضوعاتی است که از همان بدو ظهور اسلام با تکیه بر تعالیم روح بخش آسمانی مورد توجه پیامبر بوده است. پیامبر(ص) همواره تلاش داشتند تا از طریق مبادی و اصول اسلامی مسلمانان را از تفرقه و هر گونه اختلاف باز دارند و اتحاد و انسجامی را که در قرآن به آن اشاره شده بود را تا حد ممکن تحقق بخشند؛ اما پس از رحلت آن حضرت، به علت پدید آمدن واقعه انحرافی سقیفه بنی ساعده، مسیر اسلامی طراحی شده در زمان پیامبر(ص) دچار انحراف شده و اختلافات عمیقی در بین مسلمانان پیدا گردید. حضرت علی (ع) نیز بارها در قالب خطبه‌ها و سخنرانی‌های مختلف سعی نمودند که مسلمانان را از فتنه تفرقه و اختلاف حفظ نموده و جلوی نقشه‌های شوم دشمنان را بگیرند. اما در کمتر از پنجاه سال پیروی از این ارزش‌های قرآنی کم رنگ شد و ادبیات عرب نیز به سوی شعوبی‌گری گرایید و طی یک دوره طولانی، به دلیل سیاست خلفا، این شعر بیشتر مروج تفرقه و تذلل بود تا وحدت و عزت.

در دوران اموی و عباسی سیطره حاکمان و زورمداران چنان بود که با ایجاد رعب و وحشت و به دلیل در اختیار داشتن ثروت و قدرت، مردم را از هر گونه حرکت فکری باز داشته و با استفاده از زر و زور و تزویر، جامعه به اصطلاح یکسانی ایجاد کرده و دعوت به وحدت را از ذهن مردم بزدایند. شاعران نیز تحت تأثیر این تفکر، مسأله‌ای به نام وحدت میان مسلمانان را نمی‌شناختند مگر عده اندک از شاعران متعهد که مردم را به وحدت در این راه فرا می‌خواندند. در جامعه اموی و عباسی آثار بیشتر شاعران مرتزق و درباری پیرامون اغراضی همچون غزل و وصف و مدح دور می‌زند؛ زیرا منادیان و دعوت‌کنندگان به اسلام حقیقی از دم تیغ گذرانده می‌شدند. ائمه (ع) نیز در این دوران سعی کردند تا حد امکان مسلمانان را نسبت به خطر اختلافات و تفرقه‌ها توجیه نموده و زمینه ساز این وحدت باشند. در دوران حکام عثمانی، بعضی از آنان مثل سلطان عبدالحمید سعی کردند بنا به پیشنهاد سیدجمال الدین اسدآبادی اقداماتی را انجام دهند که متأسفانه با توجه به نفوذ سیاستمداران به نتیجه نرسید. اما منادیان

دیگر چون محمد عبده، عبدالرحمن کواکبی، علامه شرف‌الدین و... از این تفکر بزرگ اسلامی دست برنداشته و با کمک علمای بزرگ سنی چون شیخ شلتوت توانستند با تأسیس دارالتقریب مذاهب در این راستا گام بردارند که نتایج اقدامات این بزرگان تاکنون نیز مشاهده می‌شود.

اکثر شاعران معاصر عرب نیز مرعوب قدرت‌های حاکمه بوده و به دلیل پیروی از گرایش‌های نفس‌پرستی و دوری از مسؤولیت انسانی و دینی خود راه گذشتگان را طی می‌نمایند؛ به همین دلیل با نگاهی گذرا به شعر شاعران عرب، بی‌توجهی به مسأله وحدت و اتحاد اسلامی و کم‌رنگ بودن آن مشخص می‌شود. و لذا آنچه که امروز در شعر آنان نظاره‌گر هستیم ملی‌گرایی به جای اسلام‌گرایی است. از دو قرن پیش با ضعیف شدن دولت‌های اسلامی و شکل‌گیری نفوذ استعمار غربی نوعی تمایل به اتحاد عربی در جهان عرب شکل گرفت و نتیجه این اتحاد موهوم، تجزیه سرزمین‌های عربی و اسلامی بوده است.

در این بین شعرای متعهد و وظیفه‌ای سنگین بر عهده دارند. در دوره معاصر شاعران عرب ضمن توجه به حوادث و اتفاقات سیاسی و نظامی که در کشورهای عربی افتاده است، سعی نموده‌اند با روشن کردن زوایای این اتفاقات، همه مسلمانان را به وحدت اسلامی دعوت نمایند.

مقاله پیش‌رو سعی دارد تا به مهم‌ترین موضوعاتی که شاعران معاصر عرب پیرامون وحدت اسلامی به آن پرداخته‌اند اشاره نماید. قبل از آن ضروری است تا به بررسی معنای وحدت و جایگاه آن در قرآن و نهج البلاغه پرداخته شود:

۱- معنای وحدت

کلمه «وحدت» از ریشه «وَحَدَّ» گرفته شده و به معنای «تنها بودن» و «یکی بودن» به کار می‌رود. چنان که در لسان‌العرب آمده است: «وَحَكِي سَبِيوَه: الْوَحْدَةُ فِي مَعْنَى التَّوْحُّدِ. وَتَوَحَّدَ بِرَأْيِهِ: تَفَرَّدَ بِهِ» (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۵، ص ۸۵). فرهنگ‌های فارسی، از جمله لغت نامه دهخدا، نیز وحدت را به معنای «یکی شدن، یگانگی داشتن، پیوستگی و همدستی»

دانسته‌اند (دهخدا، ۱۳۷۷ش، ص ۶۵۸). اما درباره معنای اصطلاحی آن باید گفت: «وحدت به معنا و مفهوم یکتایی و یگانگی است. این اصطلاح در حوزه سیاسی به معنای اتحاد و همبستگی اجتماعی میان ملت، امت و شهروندان جامعه و یا کشور و یا کشورها و جوامع به کار می‌رود. از این رو هرگاه سخن از وحدت در حوزه علوم سیاسی و اجتماعی به کار می‌رود به معنای اتحاد است» (المعجم الوسیط، ۱۳۸۵ش، ج ۱، ص ۱۰۱۷). «بدیهی است که منظور علمای دلسوز و مدافع وحدت اسلامی از وحدت، حصر مذاهب در یک مذهب و اخذ مشترکات مذاهب و طرد متفرقات آن‌ها نیست، بلکه منظور، دست برداشتن از اختلافات جزئی بی‌اساس و متشکل شدن در صف واحد در برابر دشمنان اسلام است» (مطهری، ۱۳۸۹ش، ج ۵، ص ۹۰).

۲- وحدت اسلامی در قرآن کریم:

قرآن کریم با تعبیر مختلفی بر وحدت اسلامی تأکید نموده است. واژه‌های قرآنی در مورد وحدت اسلامی عبارتند از: «واعتصموا، أصلحوا، رابطوا، تعاونوا، السلم، إصلاح بین الناس، آلف بین قلوبکم، أمة واحدة، الأخوة والمودة» اعتصام به جبل الله در آیات قرآن به طور آشکار به عنوان پایه و اساس وحدت اسلامی محسوب شده که در شکل‌ها و قالب‌های مختلفی ظاهر می‌شود (همان، ص ۳۶۰).

مهم‌ترین دعوت قرآن کریم به وحدت را می‌توان در امور زیر خلاصه نمود:

الف) امر به وحدت

در آیه «وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» (و همگی به ریسمان خدا [قرآن و اسلام] چنگ زنید) (آل عمران: ۱۰۳) با توجه به این آیه اعتصام به جبل الله، محور اتحاد امت اسلامی معرفی شده که می‌توان گفت مبنا و اساس وحدت امت اسلامی همان اعتصام به جبل الله است. همچنین این آیه در ادامه به نکته‌ای اشاره دارد که به برکت اسلام میان مسلمانانی که قبل از آن با هم اختلاف و دشمنی داشتند، برادری و دوستی ایجاد گردید، «وَ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءَ فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَ كُنْتُمْ

عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا» پس می‌توان گفت اولین واضع اتحاد بین مسلمانان خداوند متعال می‌باشد و اگر روزی مسلمانان قدر این نعمت الهی را ندانند، از آنان گرفته خواهد شد (همان، ص ۳۶۹).

ب) نهی از تفرقه و اختلاف

در آیه «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَ اِخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَ اُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ» (همانند آن کسانی باشید که پس از آنکه آیات روشن خدا بر آنها آشکار شد، پراکنده گشتند و با یکدیگر اختلاف ورزیدند، البته برای اینان عذابی بزرگ خواهد بود) (آل عمران: ۱۰۵) «قرآن کریم بر دعوت به اتحاد تأکید و از اختلاف و تفرقه شدیداً نهی نموده است و نهی از اختلاف را به نهایت رسانده به خاطر این که ژرف نگری کرده و می‌دانسته که این امت مانند امت‌هایی که قبل از ایشان بودند و بلکه بیش از آنان دست خوش اختلاف می‌شوند و از شیوه قرآن می‌فهمیم هر گاه تحذیر و هشدار دادند، بر نهی از نزدیک شدن به آن بسیار تأکید می‌کند و نشانه این است که این خطر پیش می‌آید» (همان، ص ۳۷۴)

ج) خطاب برادر به مؤمنان

آیه «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» (به حقیقت مؤمنان همه برادر یکدیگرند پس همیشه بین برادران خود صلح دهید و پرهیزگار باشید شاید که مشمول رحمت الهی گردید) (حجرات: ۱۰)، در این آیه روحیه برادری را در جامعه و امت اسلامی مورد تأکید قرار داده شده و «باید دانست که جمله «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» قانونی را در بین مسلمانان تشریح می‌کند و رابطه و نسبتی را ایجاد می‌کند که پیش از این چنین نسبتی وجود نداشت» (مطهری، ۱۳۸۹ش، ج ۱۸، ص ۲۱۵).

۳- وحدت اسلامی در سیره پیامبر (ص)

پیامبر گرامی اسلام به عنوان معمار و پایه گذار وحدت مسلمانان در آخرین روزهای عمر خود در هشدار به مسلمانان که نشانه نگرانی ایشان برای آینده جامعه اسلامی

است می‌فرمایند: «بر شما نمی‌ترسم از این که پس از من مشرک شوید، بلکه ترس من از اختلافاتی است که دامنگیرتان خواهد شد» (البخاری، ۱۴۱۲ق، ج ۲، ص ۹۴). سیره عملی پیامبر(ص) در رابطه با وحدت مسلمین، از همان ابتدا و به عنوان اولین گام، در اعلام شعار توحید متجلی گردید، و آن حضرت نیز در این راستا اقداماتی انجام دادند، که اهم آن عبارت است از: بنای مسجد که اقدام ایشان در بنیان گذاری مسجد و تجمع مردم در مرکزیت واحد از جمله کارهای بنیادی و اساسی محسوب می‌شود. عقد مؤاخات که اهمیت آن در شرایط سال نخست هجرت کاملاً قابل درک است این مساله در درجه اول برای ایجاد وحدت در بین مهاجرین و انصار و سپس حمایت از مهاجران بی‌سر پناه بوده است. قانون اساسی مدینه نیز براساس اسلام و با حاکمیت سیاسی مسلمین و تحت ولایت خود پیامبر(ص) شکل گرفت که به موجب آن روابط میان مهاجران و مردم مدینه اعم از مسلمان و یهود بر مبنای دوستی استوار می‌شد و در حقیقت وحدت قومی را به وحدت دینی تبدیل می‌کرد» (سیحانی، ۱۳۸۸ش، ص ۴۵۵).

۴- وحدت اسلامی در نهج البلاغه

بی‌شک برای بررسی وحدت اسلامی از دیدگاه امیرالمؤمنین علی (ع) باید به کتاب ارزشمند نهج البلاغه مراجعه نمود تا مجموعه خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار آن حضرت را مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. که به عنوان نمونه به موارد ذیل اشاره می‌شود:

الف) بعثت پیامبر(ص) مقدمه وحدت مسلمین

حضرت علی (ع) بعثت پیامبر را نعمتی بزرگ می‌داند که به مردم ارزانی شده است. ایشان می‌فرماید: «به وضع نعمت‌هایی که خدا به آنان بر اثر بعثت پیامبر(ص) ارزانی داشت دقت کنید فرمانبرداری از یکدیگر را با آیین خود و محبت را با دعوت خویش میان آنان گسترش داد، نعمت پیامبر چگونه بال و پر عظمت را برآنان گسترد و جوی- های نعمت‌های خود را بر آنان روان ساخت و ملت را در پرتو، برکت آیین خود متحد ساخت» (نهج البلاغه، ترجمه: صبحی صالح، ۱۴۱۴ق، خطبه ۱۹۲، ص ۲۵۰).

ب) وحدت اسلامی در سیره حضرت علی (ع)

یکی از بزرگ ترین آرزوهای امام علی (ع) اتحاد و عزت مسلمین بود و در این راه از هیچ تلاش و جهاد و استقامتی دریغ نکرد. آن حضرت تفرقه و اختلاف را اندیشه شیطانی معرفی کرده و می‌فرماید: «إِنَّ الشَّيْطَانَ يُسِّي لَكُمْ طُرُقَهُ وَ يُرِيدُ أَنْ يَحُلَّ دِينَكُمْ عُقْدَةً عُقْدَةً وَ يُعْطِيكُمْ بِالْجَمَاعَةِ الْفُرْقَةَ» (همانا شیطان راه‌های خود را بر شما هموار می‌کند و می‌خواهد تا پیوند شما را با دین قطع کند و جماعت شما را به تفرقه مبدل سازد) (نهج البلاغه، همان، خطبه ۱۲۱). در جایی دیگر می‌فرماید: «امت‌های پیشین مادامی که با هم اتحاد و وحدت داشتند، در حال پیشرفت و شکوفایی بودند، و به عزت و اقتدار دست یافتند، خلافت و وراثت در زمین را به دست آوردند و رهبر و زمامدار جهان شدند» (نهج البلاغه، همان، خطبه ۵).

با توجه به این‌که حضرت علی (ع) پس از رحلت پیامبر (ص) برای حفظ اسلام و وحدت مسلمین به مدت ۲۵ سال سکوت نمودند، این حرکت جاودانه آن حضرت تلاش مهمی در ایجاد وحدت در بین مسلمین و تلاش در جهت حفاظت از آن به شمار می‌رود.

۵- اصول اسلامی اتحاد آفرین

برای ایجاد وحدت در بین مسلمانان لازم است که بر مشترکات تأکید شده و از تعصبات و پافشاری بر عوامل اختلافی خودداری گردد، به صورت کلی بعضی از اصول مشترک بین شیعیان و اهل سنت عبارتند از:

اصل ایمان به خداوند متعال که نخستین اصل اعتقادی و پایه و اساس هر دین آسمانی است. توجه به کثرت و تاکید آیات درباره این مهم‌ترین اصل اساسی یعنی «خداشناسی و توحید» نشان می‌دهد که آن از منظر قرآن مهم‌ترین و پایدارترین عامل در هدایت و اتحاد مسلمانان می‌باشد.

دومین عامل اتحاد و انسجام میان مسلمانان، اصل ایمان به معاد و روز رستاخیز است. ایمان، تسلیم و تعبد محض در برابر دستورات پیامبران در همه زمان‌ها پایان

بخش تکروی‌ها و کشمکش‌ها و باعث ایجاد وحدت رویه در جوامع انسانی بوده است. دین اسلام نیز از اصول وحدت آفرین می‌باشد. «به مجموع احکام تشریح شده دین گویند و اسلام عبارت از انقیاد و تسلیم مطلق در مقابل این معارف و احکام است که از خداوند رسیده، چه احکام تکوینی و قضا و قدر و چه احکام تشریحی و اوامر و نواهی» (طباطبایی، همان، ج ۵، ص ۱۹۲). در حقیقت منشأ وحدت اسلامی دین اسلام است که ریشه خود را از فطرت سالم انسان‌ها گرفته و خداوند آن را در نهاد مردم به ودیعت گذاشته است.

از دیگر عوامل وحدت می‌توان به قرآن کریم، کعبه، نماز و روزه [جهاد، امر به معروف و نهی از منکر اشاره نمود.

وحدت اسلامی در شعر عربی قبل از دوره معاصر

الف) وحدت اسلامی در شعر دوران پیامبر(ص)

پس از ظهور اسلام و بعثت پیامبر(ص) چون اکثر شاعران زمان آن حضرت در زمان جاهلیت زندگی می‌کرده و با اسلام آشنایی اندکی داشتند؛ در دعوت مردم به اسلام و گرایش‌های اسلامی دچار جهل و کوتاهی بودند، پس از مدتی که حکومت اسلامی تشکیل شد و اسلام گسترش پیدا نمود، دعوت به دین اسلام و مبارزه با دشمنان نیز رواج پیدا نمود. «با شروع غزوات و جنگ‌های پیامبر(ص) در حقیقت جهاد عملی شعرای مسلمانان آغاز شده و آنان نیز سعی نمودند به همراه دیگر مسلمین از رسول خدا (ص) و دین او دفاع نمایند که این اقدامات آنان نیز در بعضی اوقات مورد تأیید پیامبر(ص) قرار می‌گرفت» (بریغش، ۱۹۸۹م، ص ۸۸).

از طرفی دیگر نیز می‌توان گفت: «اولین گرایش‌های ادبی اسلامی متعهد برای اولین بار از زبان رسول خدا (ص) خارج شد که شامل انواعی از ادبیات نو بود که از قرآن و سخنان دلنشین آن حضرت نشأت گرفته بود و فاقد هرگونه آلودگی به جعل یا فساد بود که اصحاب ایشان سعی کردند آن را گسترش دهند. «هنگام ظهور اسلام اولین گام این بود که امتی از قبائل پراکنده و جماعت‌های درگیر ایجاد شود تا برای انجام وظایف

دینی، سیاسی، ادبی و فرهنگی آماده باشد. به رهبری پیامبر(ص) این وحدت محقق گردید و شاعران نیز در این راه تلاش بسیاری نموده و اشعار نشان اسلامی یافت» (آیینه وند، ۱۳۷۲ش: ۲۱). همچنین ابواب مختلفی نیز مثل رسائل و احادیث ایجاد شد که تأثیرات زیادی بر ادبیات و فرهنگ مردمان آن زمان داشت» (رشیدالحسنی، ۲۰۰۳م، ص ۲۰). اصلاح و رشد این نوع ادبیات نشان داد که اسلام با ادبیات مخالف نیست بلکه سعی دارد آن را از ناخالصی‌ها و فساد پاک نموده و با در نظرگرفتن همه جوانب زندگی آن را به همگان عرضه نماید؛ لذا پس از شروع دعوت به اسلام وقتی در شبه جزیره عربستان صدای قرآن و اسلام پیچید، مردم به سمت ندایی که آنها را به مساوات، عدل، آزادی، ایمان و... دعوت می نمود جذب شوند، و شاعران اسلامی نیز اشعار خود را مبتنی بر معارف قرآن و احادیث پیامبر(ص) سروده تا بتوانند مخاطبین خود یعنی مسلمانان را به راه صحیح راهنمایی نمایند. «پیامبر(ص) نیز به اهمیت و نقش شعر واقف بوده و دلبستگی اعراب به آن را نیز می دانستند و لذا در این زمینه به هدایت شاعران به مسیر صحیح پرداختند. چنان که از ایشان نقل شده است: «لَتَدْعَ الْعَرَبُ الشُّعْرَ حَتَّى تَلْعَ الْأَبْلُ الْحَنِينُ» (مغنیه، ۲۰۰۲م، ص ۷۷).

در دوران آن حضرت اکثر شاعران به موضوعاتی مانند: مدح پیامبر(ص)، دعوت به دین اسلام، دعوت به جهاد و جنگ، توصیف جنگ آوری مسلمانان، حوادث و وقایع تاریخی و...، پرداخته‌اند. بعضی شاعران اسلامی که در این دوران اشعار خود را به رسول خدا (ص) عرضه نموده‌اند عبارتند از: حسان بن ثابت، کعب بن مالک، عبدالله بن رواحه، ابی عاصم القاری و... . گرچه در اشعار این دوران به صورت آشکارا به موضوع وحدت اسلامی پرداخته نشده است ولی می توان بعضی از اشعار را که با موضوع اخوت دینی و برادری همه مسلمانان، مدح پیامبر(ص) و یا غدیرخم و دعوت به تبعیت مسلمانان از یک امام و رهبر شایسته و... سروده شده‌اند را مشاهده نمود که در آن شاعران سعی کرده‌اند به صورت کنایی به وحدت اسلامی اشاره‌ای داشته باشند. به عنوان نمونه به چند بیت از این اشعار اشاره می‌گردد:

ابن عاصم القاری از قرآء سبعة در مورد اخوت دینی می‌گوید:

یا أهل الإسلام یا إخوةَ الإيمان
 إنا على عهدٍ قد صانته الأديان
 نفسٌ موحَّدةٌ وسواؤِ وسنانِ

(بریعش، منبع پیشین، ۱۹۸)

حسان بن ثابت نیز درباره غدیر خم می گوید:

ینادیهم یومَ الغدیرِ نبیِّهم یُحْمٌ و أسمعِ بالنَّبِیِّ مُنادیاً
 فقال: فَمَنْ مَوْلَاكُمْ وَنَبِیِّكُمْ فقالوا: وَلَمْ یَدُوا هِنَاكَ التَّعَامِیاً
 إِنَّكَ مَوْلَانَا وَ أَنْتَ نَبِیُّنَا و لم تَلَقِ مِنَّا فی الولايةِ عاصیاً
 فقالَ لَهُ فَمَ یَا عَلِیُّ فِإِنِّی رَضِیْتُكَ مِن بَعْدِی إماماً وَهادیاً
 فَمَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا وَلِیُّهُ فَكونوا لَهُ أَتباعِ صدیقِ مُوالِیاً

(امینی، ج ۲، ۱۴۱۲ق، ص ۳۴)

که در آن مدح پیامبر(ص)، دعوت به اطاعت از ایشان، دعوت به جهاد برای دفاع از رسول خدا و ایمان به دین اسلام مشاهده می شود.

ب) وحدت اسلامی در شعرشاعران دوره خلفای راشدین

دوران خلیفه اول ابوبکر که نزدیکترین دوره به عصر پیامبر(ص) می باشد، اشعاری با موضوع دعوت اسلامی در بین سروده های شاعران موجود می باشد، اما در زمان عمر و عثمان با توجه به این که اختلافات و درگیری ها بین مسلمانان تا جایی بالا گرفته بود که مسلمانان گاهی با یکدیگر به جنگ بر می خاستند، شعر اسلامی نیز از مسیر اصلی خود منحرف گردیده و بیشتر به مدح خلفا اختصاص پیدا نمود، گرچه در این دوران به صورت محدود به نقد شعر نیز پرداخته می شد.

در اشعار این دوره به صورت مستقل به موضوع وحدت اسلامی اشاره نگردیده است اما در تعداد کمی از اشعار می توان توصیف فتوحات مسلمین و دعوت به جهاد با دشمنان و... را مشاهده نمود. اما به صورت کلی می توان گفت: «در زمان خلفای راشدین ارزش شعر از لحاظ معنوی کمتر شده و بیشتر به مدح و ذم افراد خلاصه

گردید و دعوت به اسلام، توجه به جنگ و فتوحات اسلامی کم کم به فراموشی سپرده شد» (مغنیه، منبع پیشین، ص ۹۰).

ج) وحدت اسلامی در شعر شاعران دوره حضرت علی(ع)

در زمان حضرت علی(ع) با توجه به این که اختلافات و درگیری‌ها بین مسلمانان به اوج خود رسیده بود و بیشتر عمر حکومتی آن حضرت به جنگ‌هایی که بر ایشان تحمیل شد سپری گردید، شاعران اسلامی نیز سعی می‌کردند با دعوت مسلمانان به جنگ با مخالفان و دشمنان، سپاه اسلام را در راه رسیدن به پیروزی یاری نمایند. گرچه از این دوران در مورد موضوع وحدت اسلامی شعری مشاهده نگردید، اما در خطابه‌ها، رساله‌ها، سخنرانی‌ها و حکمت‌های آن حضرت که عمدتاً در نهج البلاغه گردآوری شده و دارای فصاحت و بلاغت خاصی می‌باشد، می‌توان دعوت به وحدت مسلمین را مشاهده نمود.

د) وحدت اسلامی در شعر شاعران دوره عباسی

در این دوره ابواب جدیدی مانند شعر فلسفی، صرفی، تعلیمی، قصصی و شعر هزل ایجاد گردیده و شعر سیاسی به رشد خود رسید و شاعران زیادی مثل هشام الکلبی، ابن المقفع، الکسائی، و... به آن روی آوردند. گرچه در این دوران نیز موضوع مستقل وحدت اسلامی در اشعار شاعران نیامده است، اما توجه به اهل بیت پیامبر(ص)، مدح و رثاء آن‌ها، تمسک و توسل به ایشان و... عامل گرایش شاعران به دعوت اسلامی بوده است.

همچنین در این دوران مهمترین غرض بعضی از شاعران مدح خلفا به هدف کسب مال و روزی بود. عده‌ای هم که گرایش سیاسی مخالف با حکومت داشتند با گرفتن جوایزی از طرف خلفاء تسلیم آنها می‌گردیدند. اما از طرفی دیگر «شعرا و ادبا به فراگیری علوم دینی و همچنین دعوت اسلامی و جهاد و مبارزه در راه آن روی آوردند (رشیدالحسنی، منبع پیشین، ص ۹۲).

برای مثال ابن رومی در مرثیه ای چنین می گوید:

أَجْتَوَا بَنِي الْعَبَّاسِ مِنْ شَنَاكِمِ وَأَوْكُوا عَلَيَّ مَا فِي الْعِيَابِ وَأُشْرِحُوا
وَأَيُّ عَلَى الْإِسْلَامِ مِنْكُمْ لِحَائِفُ بَوَائِقُ شَتَّى بِأُمَّهَا الْآنَ مَرْتَجُ

(برغش، منبع پیشین، ۸۶)

وی ترس خود را از عباسیان نسبت به از بین بردن اسلام بیان می‌دارد و از دیگران می‌خواهد که به حفظ اسلام توجه کنند که در حقیقت اشاره به نوعی وحدت اسلامی است.

وحدت اسلامی و نقش شاعران معاصر عرب در تحکیم آن

مسأله وحدت اسلامی در شعر عربی هرچند موضوع جدیدی نیست و در شعر شاعران گذشته نیز می‌توان رد پای از آن یافت اما می‌توان اذعان داشت که از موضوعات جدیدی است که در دوره معاصر جایگاه خاصی به خود اختصاص داده است.

با توجه به حوادث و وقایعی که امروزه در جهان عرب شاهد آن هستیم و با توجه به اختلافاتی که میان امت اسلامی راه یافته است شاعران تلاش نموده‌اند تا با تأسی به تعالیم اسلامی در اشعار خود مسلمانان را به وحدت فرا خوانده و آن را مهم‌ترین عامل پیروزی مسلمانان در مقابل ظلم استبداد معرفی نمایند. با توریق در شعر معاصر عرب آنچه قابل ملاحظه است توجه بیشتر شاعران عرب به وحدت قومی است و کمتر به مقوله وحدت اسلامی توجه شده است اما هستند شاعرانی که به موضوع وحدت اسلامی و نقش آن در یکپارچگی مسلمانان توجه نموده و اشعاری در این زمینه سروده‌اند و از جمله مضامین وحدت اسلامی می‌توان به موضوعات زیر اشاره نمود.

الف) پرهیز از اختلاف و تفرقه

برخی از شاعران به سرزنش تفرقه میان اعراب و مسلمانان پرداخته‌اند؛ یعنی از زاویه سلبی به ترویج وحدت اسلامی پرداخته‌اند که از آن جمله می‌توان با اشعار «محمد ابو زید حمدون» اشاره نمود. وی شاعری از یمن است که در سال ۱۹۶۵ م به دنیا آمده و دارای مدرک کارشناسی تاریخ اسلام از دانشگاه صنعا می‌باشد. او در اشعاری چند در این زمینه می‌گوید:

أَسْفَاءَ عَلَيَّ هَذَا الْخَمُودِ وَالْجُمُودِ أَيُّهَا الْعَرَبُ
أَلَا تَرَوْنَ إِلَى الْأُمَمِ الْأُخْرَى
كَيْفَ تَقَدَّمَتْ وَسَبَقَتْ ؟
كُنْتُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً .. هِيَ أُمَّةُ الْإِسْلَامِ
فَصِرْتُمْ الْيَوْمَ أُمَّةً
وَكُنْتُمْ حِزْبًا وَاحِدًا .. هُوَ حِزْبُ اللَّهِ و...

(مؤسسه راه پیروزی، ۱۳۹۰ش، ص ۲۵)

در این ابیات، شاعر از تفرقه و تعصب و دسته بندی‌های مختلف اعراب که موجب شده آزادی آنها زیر سوال برود انتقاد کرده، و خواسته است تا با یادآوری تفرقه و اختلاف بین عرب‌ها آثار کینه‌ها و اختلافات گذشته را یادآوری کند و با بیان حوادث ایجاد شده در جوامع مختلف بر اثر عدم وحدت و ایجاد اختلافات و فتنه‌ها، آنها را به وحدت با دیگر مسلمانان دعوت نموده تا به راحتی بتوانند در مقابل دشمنان ایستادگی نموده و اهداف و مقاصد دین اسلام را محقق نمایند. شاعر در حقیقت این نکته را می‌خواهد بیان کند که تنها چیزی که عامل وحدت همه مسلمانان می‌باشد تمسک به دین اسلام و دستورات آن خواهد بود.

باحثة البادية (متولد ۱۸۸۶) متفکر و نویسنده مصری که اشعار بسیاری در خصوص زنان و دفاع از حقوق ایشان دارد بازگشت به تعالیم اسلامی و دوری از تفرقه را رمز وحدت کلمه میان مسلمانان و عزت و بزرگی آنان می‌داند:

ترکنمو الدینَ و الشرعَ الشریفَ فوا خوفي علیکم من التفریقِ و احذري
تفرقَ الشملُ منکم دون نیل مُنی و لو جمعتم لصرتم زینة البشر

(عمران، ۲۰۱۱، ۸۶)

سید مصطفی الحسینی نیز اسلام را اساس وحدت میان مسلمانان معرفی نموده و همگان را از شیعه و سنی به وحدت فرا می‌خواند و آنان را از تفرقه باز می‌دارد. وی شاعری عراقی است که در سال ۱۹۷۳م در شهر کربلا به دنیا آمده و هم اکنون دارای مدرک دکترای علوم قرآنی بوده و در دانشگاه بغداد تدریس می‌نماید.

او در این زمینه می‌گوید:

وَبِإِنْسِجَامِنَا لَنَا التَّمَجِيدُ	إِسْلَامُنَا أَسَاسُ التَّوْحِيدِ
يَجْمَعُ إِذْ جَاءَ بِهِ التَّعْضِيدُ	مِنْ شِيعَةٍ أَوْ سُنَّةٍ فَالَّذِينَ
يَأْتِ لَنَا مِنْ رَبِّنَا التَّأْيِيدُ	فَإِنْ تَوَخَّدْنَا وَ فِي إِخْلَاصِ
لَيْسَتْ لَنَا شُكُوكٌ أَوْ تَرْدِيدُ	فَقَدْ تَأَخَّرْنَا وَ لَا تَفْرِيقُ
شُعَاؤُنَا التَّقْرِيبُ لَا التَّبَعِيدُ	فَلَوْنَا يَجْمَعُ التَّقْرِيبُ

در این ابیات شاعر به وحدت اسلامی بین مسلمانان اشاره نموده و بیان می‌دارد که اساس وحدت بین مسلمانان بر اساس دین اسلام می‌باشد و با این انسجام و وحدت است که به مجد و بزرگی می‌رسند. در دین اسلام شیعه و سنی با یکدیگر برابر هستند و آنچه ملاک برتری آنان است تمسک به دستورات این دین مبین می‌باشد. در این صورت شعار همه که دعوت به توحید و اخلاص می‌باشد یکسان می‌گردد.

أحمد محرم یکی دیگر از شاعرانی است که در باب وحدت اسلامی اشعار زیبایی دارد. وی شاعری مصری است که جزو شاعران قومیت گرا و اسلامی محسوب می‌گردد. به طوری که بیشتر محور اشعار او را دعوت مسلمانان به وحدت اسلامی و تبعیت از بزرگان این تفکر مثل سیدجمال الدین اسدآبادی، محمد عبده و ... تشکیل می‌دهد. او در سال ۱۸۷۷م در روستای ابیا الحمراء بحیره مصر بدنیا آمد. در ابتدای تحصیل سیره پیامبر (ص) و تاریخ اسلام را قرائت کرده و به حفظ شعر و احادیث نبوی و متون ادبی اقدام نمود. به طوری که توانست از این علوم تأثیرات زیادی بپذیرد. زمان تحصیل او با انقلاب ۱۹۱۹م مردم مصر مقارن شده بود و لذا او با شاعران بزرگی چون مصطفی کامل و سعد زغلول آشنا شده و از آنها تأثیرات زیادی پذیرفت به طوری که هر شب در «منهور» شب شعر برگزار کرده و مردم را به قیام علیه دشمنان دعوت می‌کرد. تا این که به متفکر شاعرالشعراء بحیره واسکندریه مشهور گردید. اشعار او بیشتر در مجله البلاغ، الفتح و الازهر به چاپ رسیده است. سرانجام وی در سال ۱۹۴۵ در قاهره دارفانی را وداع گفته چشم از جهان فروبست. مهم‌ترین اثر او دیوان اشعارش می‌باشد که پس از مرگ او به چاپ رسید.

عَزَاءُ بَنِي مِصْرَ عَنْ فَقْدِهِ وَضْنَا بِشَرْعِيَّةٍ وَاعْتَدَرُوا
وَلَا تَتَعَادُوا فَإِنَّ الشُّعُوبَ تَمُوتُ انْقِسَامًا وَتَحْيَا إِتْحَادًا

(محرم، ۱۹۶۳م، ص ۲۴)

أحمد محرم در اشعار خود به این نکته تأکید دارد که همه مسلمانان و گروه‌های مختلف اسلامی باید با هم متحد شده تا بتوانند با دشمنان اسلام و کسانی که قصد تفرقه در بین مسلمانان را دارند مقابله نمایند. او از همه مسلمانان می‌خواهد که با هم متحد شده و یک ملت و امت واحده تشکیل دهند تا بتوانند اسلام را گسترش داده و از دستاوردهای آن نگهبانی نمایند. زیرا ملت‌ها با تفرقه خواهند مرد و با وحدت حیات خواهند داشت. این همان دستوری است که قرآن مجید بدان دستور داده نماد یک جامعه مدرن اسلامی می‌باشد.

ب) دعوت به کنار گذاشتن قومی‌گرایی و التزام به تعالیم اسلام

محمد مهدی جواهری از بزرگ‌ترین شاعران کلاسیک عراقی ایرانی تبار در نیمه قرن ۱۴ ق، در موضوعاتی نظیر مدح، وصف و مرثیه برای بزرگانی نظیر حافظ ابراهیم، شوقی، رصافی، اشعار بسیاری دارد، اما در نظر ناقدان، شعر وی، نقطه اوج شعر سیاسی در عراق است. از اشعار وی در زمینه وحدت اسلامی می‌توان به ابیات زیر اشاره نمود:

حَتَّى مَ هَذَا الْوَعْدُ وَالْإِبْعَادُ وَالْإِمَامُ كَتَمَ الْإِبْرَاقَ وَالْإِرْعَادُ
يَا نَائِمِينَ عَلَى الْأَذَى لَا شَأْنَكُمْ شَأْمٌ وَلَا بَعْدَادُكُمْ بَعْدَادُ
أَنَا شَاعِرٌ بِيَغْيِ الْوَفَاقِ مَوْحَدٍ بَيْنَ الشُّعُوبِ سَبِيلُهُ الْإِرْشَادُ
مَا الْفَرْسُ وَالْأَعْرَابُ إِلَّا كَفْتَا عَدْلٍ. وَلَا الْأَتْرَاكُ وَالْأَكْرَادُ
لَمْ تَكُنْ هَذَا الْمَطَامِعُ فُرْقَةً حَتَّى تُفَرِّقَ بَيْنَنَا الْأَحْقَادُ

(جواهری، ۱۹۸۲م، ص ۹۸)

در این ابیات، جواهری اشاره دارد که این اختلافات و کینه‌ها در بین مسلمانان و اعراب تا به کی باید ادامه داشته باشد؟ ای کسانی که در خواب غفلت بسر می‌برید نه از مسلمانی خبری وجود دارد و نه از سرزمین‌های عربی و اسلامی، من شاعری هستم که در هر جایی باشم وحدت بین فرقه‌ها و گروه‌های مختلف مسلمین را پسندیده و در این راستا قدم بر می‌دارم و همگان را نیز به این وحدت دعوت می‌نمایم؛ زیرا هیچ

فرقی میان فارس و عرب و ترک با کرد وجود نداشته و آن چه بین آنها حکم فرماست عدالت و دستورات دین اسلام است، و بر اساس دستورات دین اسلام تقوا ملاک برتری مسلمانان بر یکدیگر می‌باشد.

محمد رضا شبیبی متولد سال ۱۸۸۶ در نجف دارای اشعاری در موضوعات حماسی، حکمی، اجتماعی و سیاسی می‌باشد (عمران، ۲۰۱۱: ۹۲). او نیز با دعوت بر توجه و رویکرد به مبدأ اسلام از دیگران می‌خواهد تا وطن‌گرایی را کنار گذاشته و به اسلام به عنوان یگانه عامل وحدت روی آورند:

إِنِّي ذَا الْعِرَاقِي الَّذِي ذَكَرَ الشَّامَ وَ نَاجِيَ الْيَمِينَا
إِنِّي أَعْتَدُ نَجْدًا رَوْضِي وَ أَرَى حِنَّةَ عَدْنِي عَدْنَا

(ر.ک: همانجا)

عبدالله الشرتونی نیز دارای چنین مضمونی در اشعار خود می‌باشد. او در سال ۱۸۴۹م در روستای وسبک لبنان به دنیا آمده و در سال ۱۹۱۲م در همانجا از دنیا رفت. او تحت نظارت عموی خود، در مدرسه آمریکایی مشغول به تحصیل شده و پس از آن به مدت پنج سال در مدارس کلیسای ارتودوکس رومی تحصیل نمود. سپس از آنجا به دمشق نقل مکان کرد، و به عنوان استاد دانشگاه مشغول به تدریس گردید. او به مدت بیست و دو سال برای اصلاح مطبوعات چاپ کاتولیک تلاش نمود. مهمترین آثار او عبارتند از: دیوان اشعار با نام «بوی گل سرخ» و اشعار دست نوشته با عنوان «اشعه». آن چه مهم است این که در اشعار خود از احساسات و ذوق عاطفی خود بسیار استفاده نموده است:

أَهْلًا يَوْمَ لَيْسَ يَسْأَلُنَا بِهِ عَن وَطَنِنَا أَحَدٌ فَلَا نَتَقَسَّمُ
وَيَصِيرُ مَذْهَبُنَا الْإِسْلَامَ جَمِيعًا بُدْأُ بِأَيِّ الْإِتِّحَادِ وَنُحْتَمُّ

(www.adab.com)

او به وحدت مسلمین در مقابل دشمنان اسلام توجه داشته و به آرزوی خود اشاره کرده که همیشه دوست دارد روزی فرا رسد که در بین مسلمانان از دین آنان یعنی اسلام سؤال شده و بر وطن آنان تکیه نشود و بر این نکته تأکید شده که در مبحث دفاع از دین اسلام، وطن و سرزمین و تعصبات قومی و قبیله‌ای شرط نیست، بلکه مهم دفاع

متحدانه همه مسلمانان از اصول معارف اسلامی می‌باشد، که باید با تمام توان صورت گرفته و همه تا آخر کار خواهان آن باشند که در این صورت از منافع خود گذشته و آنچه به نفع دین اسلام است را انتخاب کنند.

آیات القُرْمُزِی با نام کامل آیات حسن محمد القرمزی (ت: ۱۹۹۱م) روستای صدد، دختر ۲۰ساله، شاعره بحرینی و دانشجوی دانشکده تربیت معلم که در جریان اعتراضات به حکومت بحرین به علت سرودن شعر اعتراضی در تظاهرات توسط مأموران حکومت دستگیر و بازداشت شد و در تاریخ ۱۲ ژوئن ۲۰۱۱م به یکسال حبس محکوم گردید. آیات در تظاهرات اعتراضی و تجمعاتی که در میدان لؤلؤ شهر منامه (که بعدها به میدان شهدا مشهور گردید) برگزار می‌شد، شرکت فعال داشت.

در یکی از این تجمعاتی که در ۲۳ فوریه ۲۰۱۱م واقع در میدان لؤلؤ برگزار شده بود، شعری بر ضد حکومت آل خلیفه و به خصوص شخص آل خلیفه خواند، به همین علت از آن روز بارها مورد تهدید قرار گرفت و صفحاتی در فیس بوک علیه ایشان ایجاد شده بود و ایمیل‌های سرشار از توهین و اهانت و سب و شتم و تهدید به قتل دریافت می‌کرد.

در برخی از رسانه‌ها اخباری مبنی بر کشته شدن وی بر اثر شکنجه در زندان‌های آل خلیفه منتشر شد، که چند روز بعد این خبر از سوی خانواده وی و منابع حقوق بشری در بحرین تکذیب گردید و دادگاهی در بحرین آیات القرمزی را به یک سال زندان محکوم کرد. اما بعد از گذشت قریب به ۱۰۰ روز بی‌خبری و گمانه‌زنی‌ها متفاوت از سرنوشت نامشخص آیات القرمزی، سرانجام در ۱۴ جولای ۲۰۱۱م خبر آزادی او از زندان رژیم آل خلیفه بر روی خروجی رسانه‌ها قرار گرفت.

(www.adab.com, 1391/02/15 17:05)

وی در خصوص وحدت اسلامی اشعاری دارد که در ذیل به آن اشاره می‌شود. اکثر شاعران معاصر عرب که در مورد وحدت اسلامی شعری سروده‌اند به موضوع برادری و اخوت در جهات اسلام نیز اشاره‌ای داشته‌اند که می‌توان این موضوع را در بیشتر اشعارشان مشاهده نمود. گویا آنها به این اعتقاد رسیده‌اند که برای نیل به یک وحدت پایدار باید در ابتدا اختلافات و تفرقه‌ها کنار گذاشته شده و سپس به دنبال استحکام

وحدت باشند، چرا که دشمنان همیشه سعی دارند از این اختلافات به نفع خود بهره ببرند. در این قصیده محلی نیز القرمزی مسلمانان اعم از شیعه و سنی را به اتحاد، برادری و شرکت فعال و مؤثر در این انقلاب دعوت می‌نماید:

شَوْفَ بُو سَلْمَانَ تَلْمِيزِي الْبَطْلُ
 شَيْبُونِي شَعْبِكَ الثَّوَارُ وَ شَيْبِنِي إِحَاهُم
 سُنَّةٌ أَوْ شِيعَةٌ إِخْوَانٌ مَا فِي تَفَرُّقِهِ وَاللَّهُ رِعَاهُم
 إِخْوَانٌ سُنَّةٌ وَ شِيعَةٌ هَذَا الْوَطَنُ مَنَبِعُهُ

(مؤسسه راه پیروزی، ۶)

ج) دعوت به وحدت مسلمانان و قیام در مقابل ظلم و جور استعمار

بی‌تردید یکی از عوامل اصلی بیرون راندن استعمارگران، وحدت مسلمانان است. بیشتر شاعرانی که در موضوع وحدت اسلامی سروده‌هایی دارند رمز پیروزی مسلمانان را وحدت میان آنان معرفی می‌نمایند. از جمله این اشعار می‌توان به اشعار جبرائیل دلال اشاره نمود. او در سال ۱۸۳۶م، در حلب به دنیا آمد. او برای تحصیل به لبنان رفته و در مدرسه عین طور به تحصیل پرداخت. وی سفرهایی به اسپانیا، پرتغال، بلژیک و الجزایر داشت. در فرانسه به سردبیری روزنامه «الصدی» مشغول گردید. وی پس از ۲۰ سال به وطن خود برگشته و در شورای وزارت معارف مشغول شده و در دانشگاه حلب نیز به تدریس ادبیات عرب و زبان فرانسه پرداخته و در این میان نیز به گفتن شعر نیز مشغول گردیده است. او در سال ۱۸۹۲م وفات یافت و در حلب به خاک سپرده شد. او در این خصوص می‌گوید:

فَلِمَ الْخُضُوعُ لِذِي الْبَغَاءِ وَ مَا لَهَا
 يَا مُسْلِمِينَ الْغَافِلِينَ تَنْبَهُوا وَأَتَّجِدُوا
 عَجَبًا تَنَبَّهُ بِتَاجِهَا وَقَضِييَهَا
 طَلَّتْ لِسْعِدِ الْوَحْشِ فِي تَأْدِييَهَا
 هَيَّا اَمْخَضُوا، وَبَطَّرْهَا إِتَّجِدُوا فَفَدَّ
 سَادَ الْمَاءُ وَ عَمَّ مِنَ تَخْرِييَهَا

(المعوش، ۲۰۰۳م، ص ۷۲)

در این ابیات الدلال ضمن انتقاد از عدم تحرک مسلمانان به خصوص سران کشورهای اسلامی علیه دشمنان اسلام و استعمارگران، از آنها می‌خواهد که از خواب غفلت بیدار شده و به جای همراهی با دشمنان و ایجاد رابطه‌های گوناگون با آنان، با

اتحاد با ملت‌های مسلمانان دیگر کشورها علیه دشمنان دین اسلام قیام کرده و ضمن بیرون راندن آنان از سرزمین‌های اسلامی، مانع نفوذ و تسلط آنان و همچنین از بین رفتن فرهنگ و تمدن در بلاد اسلامی گردند.

محمد عبدالله بن عبدالودود ادیسی (ت: ۱۸۷۰م) نیز در باره این مضمون ابیاتی دارد. وی در خانواده‌ای مذهبی و شاعر مسلک در «مغرب» متولد شده و تمامی عمر خود را صرف ادبیات و شعر گردانید. او سرانجام در سال ۱۹۲۳م از دنیا رفته و در «ابلیخ» به خاک سپرده شد (ادیسی، ۲۰۰۷م: ۱۳۰).

انْتَشَرَ ضَجِيجُ الْأَيْنِ فِي حَدَائِقِ طُيُورِنَا الْخَضْرَاءِ
وَأَنْشَرَ فِي دُورِنَا وَفُرْنَا صُرَاخَ مُتَأَلِّمٍ مِنْ شَرِّ الظُّلْمِ
سَقَطَ هُنَا فُرْسَانٌ مُضَرَّجُونَ بِالِدَّمَاءِ
وَسَقَطَ هُنَاكَ أَطْفَالٌ كَالزُّهُورِ مُقَطَّعِينَ إِرْبَاءُ إِرْبَاءِ
سَيَظِلُّ جِهَادُ الْمُسْلِمِ مُسْتَمِرًّا مَا دَامَ الْعَالَمُ سَيَظِلُّ بَاقِيًّا
بِسَوَاعِدِ إِيْمَانٍ حَامِلِي الْعِلْمِ الْإِسْلَامِيِّ الْقَوِيَّةِ
سَيَتِمُّ الْبُلُوغُ إِلَى طَرِيقِ الْكَمَالِ بِالْوَحْدَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ
وَسَتَحَقِّقُ بِهَا أَمْنِيَّةُ فُؤَادِ جَمَالِ الدِّينِ الْأَفْغَانِيِّ وَمُحَمَّدِ إِبْرَاهِيمِ

(صافی، ۱۴۱۷ق، ص ۲۳۳)

عبدالودود در ابیات خود در ابتدا به تأثیرات این جنگ‌ها و شدت مظلومی که بر مردم بی‌گناه روا داشته شده و همچنین به پایداری و کشته شدن مظلومانه قهرمانان مدافع وطن اشاره داشته و در پایان این چنین نتیجه می‌گیرد که اگر همه مسلمانان با هم متحد شوند، هیچ دشمنی نمی‌تواند قصد تعرض به آنان را بنماید و اگر این آرزو محقق شود، آرزوی مصلحان بزرگی چون سیدجمال الدین اسدآبادی (افغانی)، اقبال لاهوری و دیگر مصلحان جهان اسلام که سال‌ها برای رسیدن به آن سعی و تلاش نموده‌اند.

ابو مسعود طلّاله شاعری تونسی که در سال ۱۹۷۹م در شهر تعز متولد شده و

دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ اسلام می‌باشد نیز چنین می‌گوید: (همان، ص ۶۲)

بَنِي الْإِسْلَامِ أَنْ الْوَقْتُ أَنْ فَشَمَّرَا فَلَيْسَ لَنَا إِلَّا الْقَنَا وَ الْقَوَاضِبُ
بَنِي الْإِسْلَامِ مَاذَا الشُّكُوتُ عَلَى الْأَذَى وَقَدْ لَعِبْتَ يَا قَوْمُ فِينَا الْأَجَانِبُ
بَنِي الْإِسْلَامِ قُومُوا وَ اتَّجِدُوا وَ سَارِعُوا لَيْتَسَعَى إِلَى عَوْدَتِهَا وَ نَطْلِبُ

(همان، ص ۶۲)

هنگامی که انقلاب‌های عربی علیه پادشاهان دیکتاتور در اکثر کشورهای عربی گسترش یافته است، طلاله با سرودن این شعر از همه مسلمانی که به دین اسلام اعتقاد دارند خواسته است در مقابل ظلم و جوری که بر آنها روا داشته می‌شود، ساکت ننشسته و با اتحاد با یکدیگر قیام نموده و وارد میدان شوند تا انقلاب خود را به ثمر برسانند، تا دوباره مجد، عظمت و همدلی را به کشورهای اسلامی بازگردانند.

یکی از سیاست‌های استعمارگران این است که مردم را در خفقان قرار داده تا علیه ظلم و ستم‌ها نتوانند اعتراضی داشته باشند که در قسمت راهکارهای تحقق وحدت اسلامی شرح داده شد. در این ابیات نیز بیداری مسلمانان، اتحاد آنان و قیام علیه مستکبران از خواسته‌هایی است که در شعر اکثر شاعران اسلامی دیده می‌شود.

دوام‌گیری از مضامین قرآنی در دعوت به وحدت اسلامی

الهام‌گیری شاعران عرب از مضامین، واژه‌ها و اصطلاحات قرآنی یک واقعیت زمانی و ادبی عام است و محدود به زمان یا موضوع خاصی نیست. از قرون اولیه هجری تا امروز، شاعران عرب، پیوسته شعر خود را با اصطلاحات و مفاهیم قرآنی آراسته‌اند و به آن عمق و زیبایی بیشتری داده‌اند. استفاده از واژگان قرآنی در شعر شاعرانی که به وحدت اسلامی دعوت نموده‌اند چنانکه گذشت نمود خاصی دارد؛ به ویژه عبارت «واعتصموا بحبلِ اللهِ جمیعاً و لا تفرّقوا» (آل عمران: ۱۰۳) از میان این شعرها به معروف الرصافی اشاره می‌نماییم. او در سال ۱۸۷۵م. در عراق و در یک خانواده فقیر به دنیا آمد. در زمان سیطره حکومت عثمانی بر عراق، مسؤولیت‌های مختلف سیاسی و اجتماعی بر عهده گرفت و از حکومت عثمانی به دلیل داشتن موضع‌گیری‌های اسلامی حمایت می‌کرد و در تأیید آنها اشعار مختلفی سرود. وی بیش از همه، از اندیشه‌های سید جمال‌الدین اسدآبادی درباره وحدت اسلامی و پیشرفت مسلمانان بر اساس دین اسلام متأثر بود و رابطه بسیار خوبی نیز با حکومت عثمانی داشت و پیروی از آن و حمایت از عثمانیان را برای رسیدن به وحدت بین مسلمانان لازم و ضروری می‌دانست. او در سال ۱۹۴۵م. درگذشت.

مهم‌ترین اثر به جای مانده از او دیوان اشعار وی می‌باشد (کرد علی، ۱۹۹۸، ص ۴۴).
وی در اشعاری درباره وحدت می‌گوید:

قُلْ لِمَنْ رَامَ صَدَعْنَا بِشِقَاقِي أَنْتَ كَالْوَعْلِ نَاطِحِ الصَّفْوَانِ
وَيَاكَ إِنَّ الْإِسْلَامَ أَوْحَدٌ فِينَا وَحَدَّةٌ مِثْلُ وَحَدَّةِ الرَّحْمَنِ
فَاعْتَصِمْنَا مِنْهَا بِحَبْلِ وَثِيقِي هُوَ حَبْلُ الْإِخَاءِ وَ الْإِيمَانِ

(دیوان، ص ۲۹)

او در این ابیات از مسلمانان می‌خواهد به ریسمان الهی، قرآن و اصول مشترک دین اسلام چنگ زده و با برادری و ایمان موجب ایجاد وحدت در بین همگان گردند. وی همچنین اشاره دارد همان‌طور که خداوند واحد است، مسلمانان هم باید در راه دفاع از دین اسلام و اجرای دستورات آن‌ها با هم دیگر هم نظر بوده و در آن راستا تلاش نمایند تا دین اسلام همیشه پا برجا بماند. دو نکته‌ای که رصافی بر آن تکیه دارد این است اخوت و برادری در بین همه مسلمانان.

احمد محبوب شاعری اردنی (ت: ۱۹۷۰م) که در شهر امان متولد شد و پس از تحصیل در رشته علوم قرآنی توانسته مدرک دکترای ادبیات ملل خود را در دانشگاه ملی اردن اخذ نماید (موسسه راه پیروزی، منبع پیشین، ص ۱۴). نیز با بهره‌گیری از مضامین قرآنی در اشار خود می‌گوید:

إِخْوَتَنَا بَيْنَ كُلِّ الْقُلُوبِ كَقَبَائِنَا بَيْنَ كُلِّ الشُّعُوبِ
تَأَخِي الشَّمَالُ بِهَا وَالْجَنُوبُ مَعَ الشَّرْقِ وَالْعَرَبِ فِي كُلِّ حِينٍ
صُفُوفاً نُصَلِّي لِرَبِّ الْعِبَادِ نُرْضُ الصُّفُوفَ لِدَاعِي الْجِهَادِ
نُصُومٌ وَ نَحْجٌ وَ نَحْنُ مُتَّجِدٌ وَ نَدْعُ الْإِلَهَ مَعَ الْأَجْمَعِينَ
وَ بِالْإِتِّحَادِ تَتِمُّ الْعِبَادَةُ فَرَضَى الْإِلَهَ وَ نَكْجِلُ دِينَ
فَهْيَا إِرْفَعُوا الْإِخَاءَ وَ الْعِلْمَ وَ سِيرُوا بِهِ حَضَنَةً فِي الْأُمَمِ
بِصَفْوِ التَّأَخِي وَ صِدْقِ الْهَمَمِ نُعِيدُ السَّلَامَ إِلَى الْعَالَمِينَ

(همان، ص ۱۵)

شاعر در این ابیات به بحث وحدت اسلامی، برادری و برابری همه مسلمانان نسبت به یک دیگر اشاره می‌نماید. او برادری و وحدت را به قبله تشبیه کرده که بین همه

مسلمانان مشترک است و آنها ممکن است در مورد بعضی از مسائل با یکدیگر اختلاف داشته باشند، اما هنگام نماز و انجام اعمال عبادی همسو بوده و به سمت یک قبله مشترک توجه دارند. یک نکته که در این ابیات مطرح می‌شود این است که با اتحاد همه مسلمانان با هم است که عبادات کامل و امت های اسلامی بیدار شده و علیه دشمنان خود به مبارزه بر می‌خیزند که در نهایت صلح و آرامش در جهان حکم فرما خواهد گردید.

نماز، روزه، حج، تمسک به امت واحده اسلامی، اخوت و برادری، و... از اصول مهم و کاربردی هستند که توجه به آنها می‌تواند مسلمانان را در جهت ایجاد وحدت اسلامی یاری نماید.

هـ) توجه دادن به دین اسلام

همانگونه که اشاره شد توجه به دین مبین اسلام همواره به عنوان یکی از اصول وحدت آفرین مطرح بوده است که از میان اشعاری با این مضمون به ابیاتی از احمد شارف اشاره می‌نماییم. او در سال ۱۸۷۲م در لیبی به دنیا آمد. در کودکی فقه مالکی و زبان و ادبیات عرب را نزد عبدالسلام الأسمر فراگرفت و سپس در مسلاته مشغول به تدریس شده و در کنار آن به کارهای قضایی نیز پرداخت. او از زمان کودکی علاقه زیادی به شعر و ادبیات داشته و با بزرگان ادب لیبی نیز روابطی برقرار نمود. نامه‌هایی ادبی به احمد الزدام ارسال نمود که این نامه‌ها از لحاظ ادبیاتی ارزش خیلی بالایی دارند و لذا به شیخ الشعراء و شاعر الطرابلس شهرت پیدا نمود.

ما شَوْقَنَا إِلَّا لِوَحْدَةِ أُمَّةٍ يُشَادُّ عَلَيَّ مَرَّ الزَّمَانُ لَهْلًا ذِكْرُ
فَلَا زَالَ دِينُ اللَّهِ يَرْتَبُّ بَيْنَنَا رَوَابِطُ لَا يَقْوَى عَلَى خَصْمِهَا الدَّهْرُ
وَمَا كُلُّ شَيْءٍ فَاتٍ مِثْلُ زَجَاجِعِ إِذَا انْكَسَرَتْ لَا يُسْتَطَاعُ لَهَا جَبْرٌ

(معجم الباطین، ج ۶، ص ۵۵۲)

با توجه به این که ابیات مذکور را احمد شارف هنگام استعمارگری‌های انگلیسی‌ها در سرزمین‌های مختلف اسلامی سروده است، ضمن اشاره به دین اسلام به عنوان عامل ارتباط و هماهنگی مسلمانان، به این نکته نیز اشاره نموده که با ایجاد وحدت بین

مسلمانان است که در طول زمان از آنها به نیکی یاد خواهد گشته و این وحدت و ارتباط شکست ناپذیر خواهد بود. ولی اگر این ارتباط و وحدت دچار ضعف گردد، بسان شیشه‌ای است که شکسته می‌شود، و در این حال به اجزاء ریزتری تقسیم می‌شود که دیگر نمی‌توان دوباره آنها را با هم پیوند داده و شیشه اولیه را ایجاد نمود.

شیخ عبدالمنعم فرطوسی نیز در اشعار چند به وحدت اسلامی فرا خوانده است. او در سال ۱۳۳۵ق در روستایی به نام رقاصه از توابع «مجر الکبیر» در استان العمارة، در جنوب عراق به دنیا آمد. فرطوسی در شهر نجف که به علت فضای دینی‌اش، معروف بود، رشد نمود. بعد از آن که فراگیری ادبیات و علوم عربی را به پایان رساند به تحصیل فقه و اصول پرداخت و در آن مهارت یافت تا جایی که بر همدرسان خود پیشی گرفت. بعد از پایان این مرحله به فراگیری درس خارج فقه و اصول در نزد بزرگان عصر خویش پرداخت. مهمترین آثار و تألیفات او عبارتند از: ۱- دیوان فرطوسی، ۲- ملحمه اهل بیت (علیهم السلام)، ۳- وجدانیات، ۴- الفضیله، ۵- أرجوزه شعریه فی المنطق.

شیخ فرطوسی تلاش خیلی زیادی برای وحدت مسلمانان نموده است. وی در اشعار خود با تمسک به سنت پیامبر (ص) و بیان حوادث و وقایع جهان اسلام همچون قضیه فلسطین مسلمانان را به وحدت و بیداری در مقابل دشمنان اسلام دعوت نموده و آنان را از تفرقه بر حذر داشته است. در این ابیات وی از همه مسلمانان می‌خواهد که برای شکست بزرگ دشمنان اسلام آماده شده و با وحدت و یکپارچگی همه مسلمانان در کشورهای مختلف موجبات اعتلای دین اسلام را فراهم آورند. استفاده از واژگان قرآنی «أعدوا لهم» بیانگر توجه به قرآن به عنوان منبع یکتای وحدت می‌باشد:

أُمَّةَ الْإِسْلَامِ مَا أَبَقَتْ لَنَا	مَلَكُوا مِنْ أَرْضِنَا مَهْدَ الْهَدَى
فَاسْتَعِدُّوا وَاعْدُوا لَهُمْ	وَأَلْزَمُوا بِالْوَحْدَةِ الْكُبْرَى وَفِي
وَحَدُّوا الْأُوطَانَ فِي جَامِعَةٍ	وَحَدَّةَ الْإِسْلَامِ أَقْوَى جِهَةٍ
عَنَاصِرِ الْوَحْدَةِ فِي أَوْطَانِنَا	وَأَنْتَا مِنْ غُنْصُرٍ مُتَّحِدٍ
لَنَا مِنَ الْإِسْلَامِ خَيْرٌ جَامِعٍ	وَلَا فُرُوقَ بَيْنَنَا سِوَى اللَّقْبِ

زید ابو سلمان شاعری از مصر که در سال ۱۹۷۹م در اسکندریه متولد شده و دارای مدرک کارشناسی ارشد حقوق اسلامی می‌باشد نیز در این باره می‌گوید: (موسسه راه پیروزی، منبع پیشین، ۶۸)

أَحِبُّكَ يَا أَخِي الْمُسْلِمُ فِي اللَّهِ حُبًّا صَادِقًا
وَأَسْأَلُهُ إِلَهَ الْعَرْشِ أَنْ يَتَّقَى لَنَا الْفُرْبَى
أَخِي فِي اللَّهِ مَا أَقْوَى رِبَاطِ الدِّينِ وَالتَّقْوَى
فَفِيهِ سَعَادَةُ الدُّنْيَا وَفِيهِ الْجَنَّةُ وَ الْمَأْوَى
فَهَيَّا نَرْفَعِ الْقُرْآنَ نُسْقِيهِ أُمَّةً جَذْبًا

(همان، ص ۷۰)

در این ابیات شاعر برادران مسلمان و دینی خود را خطاب قرار داده و عواطف خود را نسبت به آنان بیان می‌نماید. او در اشعار خود از خداوند متعال در خواست دارد که قرابت مسلمانان ادامه داشته باشد و همیشه مسلمانان همراه هم و متحد بمانند مسأله دیگری که این شاعر مطرح می‌نماید، دعوت همه مسلمانان به محور وحدت یعنی قرآن مجید و عمل به دستورات آن توسط همه مسلمانان می‌باشد. با توجه به این که شاعر احساسات درونی خود را در مورد برادران مسلمان خود با اصول وحدت آفرین بین مسلمانان آمیخته است، از این نظر این شعر می‌تواند به وحدت اسلامی و نتایج عاطفی آن نیز اشاره نماید.

توجه به برادری و اخوت در بین مسلمانان بر اساس دین اسلام و تقوای الهی و همچنین ایمان به خداوند و دوست داشتن و محبت به دیگران بر اساس دستورات او، عواملی هستند که انس و الفت مسلمین را تقویت نموده و موجب تحکیم وحدت اسلامی می‌گردد.

نتیجه‌گیری

با توجه به آنچه گذشت نتایج زیر حاصل می‌گردد:

- ۱- شاعران بیداری عربی - اسلامی در هرجایی که لازم بوده در مقابل استعمارگری و تجاوز دشمنان ایستاده و با سرودن اشعار، مردم را به آن دعوت نموده‌اند.

۲- اکثر شاعران عرب که اشعارشان مورد بررسی قرار گرفته در مورد وحدت عربی شعر سروده‌اند و تنها تعداد اندکی هستند که وحدت اسلامی را موضوع اشعارشان قرار داده‌اند. لذا قوم‌گرایی و ناسیونالیسم عربی در اشعارشان به وضوح دیده می‌شود. گرچه بعضی از اشعاری که در مورد وحدت عربی سروده شده‌اند در حقیقت به اصول و مبانی دین اسلام اشاره داشته و اعراب را به آن دعوت نموده است.

۳- بیشتر شاعرانی که در مورد وحدت اسلامی شعر سروده و اشعارشان مورد بررسی قرار گرفته در خط مقدم دعوت به مسلمانان به وحدت اسلامی و مبارزه با مستکبران و دشمنان دین اسلام بوده و گاهی نیز از طرف حکومت‌های وابسته به استکبار جهانی مورد بازداشت و آزار و اذیت قرار گرفته‌اند.

۴- ایمان به خداوند متعال (توحید) و دین اسلام، توجه به نماز و روزه و حج، اخوت و برادری بین همه مسلمانان، تمسک به قرآن مجید و عمل به دستورات آن، تأکید بر نبوت پیامبر اعظم (ص) و پیروی از فرمایشات ایشان، امر به معروف و نهی از منکر، تشکیل امت واحده اسلامی و... از مهم‌ترین اصول وحدت‌آفرینی هستند که در اشعار شاعران معاصر عرب در زمینه وحدت اسلامی مشاهده می‌شود.

منابع و مأخذ

- قرآن کریم، ترجمه الهی قمشاه.
- نهج البلاغه (۱۴۱۴ق)، ترجمه صبحی صالح، چاپ سوم، قم، دارالهجرة.
- ابن منظور (۱۴۱۴ق)، لسان العرب، ج ۱۵، چاپ سوم، بیروت، دارالفکر للطباعة والنشر والتوزيع.
- بخاری، ابی عبدالله محمد بن اسماعیل (۱۴۱۲ق)، صحیح بخاری، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- البعینی، نجیب (۱۹۸۵م)، شعراء عرب معاصرون، بیروت، دارالمناهل.
- جعفریان، رسول (۱۳۸۲ش)، تاریخ سیاسی اسلام، ج ۱، چاپ دوم، قم، انتشارات دلیل ما.
- الجواهری، محمد مهدی (۱۹۸۲م)، دیوان، چاپ سوم، بیروت، دارالعودة.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷ش)، لغت نامه دهخدا، چاپ بیستم، تهران، مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.
- رصافی، معروف عبدالغنی، بی‌تا، بیروت، دارالحیة.
- سبحانی، جعفر (۱۳۸۲ش)، اندیشه‌های جاوید، ج ۱، قم، مؤسسه امام صادق (ع).

۱۲۰ نقد ادب معاصر عربی

- طباطبائی، سید محمد حسین (۱۳۸۹ش)، تفسیر المیزان، چاپ سی ام، قم، دفتر انتشارات تبلیغات اسلامی.
- الفحص، هانی، بی تا، سیدجمال الدین وسلطان عبدالحمید ملاقات بر پایه وحدت وجدایی، ج ۱، تهران، دفتر کنگره جهانی اتومه جماعات .
- عمران، سعدی (۲۰۱۱م)، شعراء معاصرون من أعلام الشعر العربی المعاصر، بیروت، دار الکتب العربی.
- کرد علی، محمد، المعاصرون (۱۹۹۶م)، بیروت، دارالکتب العربیة.
- محرم، احمد (۱۹۶۳م)، دیوان، مصر، دارالکتب الاسلامیه.
- مصطفی، ابراهیم (۱۳۸۵ش)، المعجم الوسیط، ج ۱، تهران، نشر مرتضوی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۹ش)، مجموعه آثار، ج ۵ و ۲، تفسیر المیزان، چاپ هجدهم، تهران، انتشارات صدرا.
- معجم البابطين للشعراء العرب المعاصرين (۱۹۹۹م)، مؤسسه جئزۀ عبد العزيز سعود البابطين للإبداع الشعری.
- مؤسسه راه پیروزی (۱۳۹۰ش)، گزیده‌ای از شاعران بیداری اسلامی، تهران.
- مجمع جهانی تقریب مذاهب (۱۳۷۹ش)، جهان اسلام ومشكلات و راه کارها، تهران.
- المعوش، سالم (۲۰۰۳م)، بیروت، درالنهضة العربیة.
- _____، بیداری اسلامی (۱۳۸۴ش)، چشم انداز آینده و هدایت آن، تهران، ج ۱.

سایت‌های اینترنتی

- www.adab.com
- www.tahgrib.com

الوحدة الإسلامية و دور الشعراء العرب المعاصرين في تعزيزها

ليلا قاسمى حاجى آبادى^١

محمد مظاهرى^٢

الملخص:

تستهدف هذه المقالة دراسة الشعراء الذين أنشدوا قصائد فى الوحدة الإسلامية و حاولوا تعزيزها بين المسلمين. خلال السنوات الأخيرة قد عقدت مؤتمرات الوحدة الإسلامية في أجزاء مختلفة من العالم الإسلامي بحيث قاموا بدراسة العقبات التي توجد لتحقيقها. فقد حاول الشعراء و الأدباء العرب بأن يواكبوا بقية العلماء و المسلمين مشيرين إلى جهود المستعمرين و برامجهم لإيجاد الخلافات و الفتنة بين المسلمين و أن يوقظوا المسلمين و يدعوهم إلى الوحدة الإسلامية.

بما أنّ الشعراء العرب المعاصرين قد درسوا في قصائدهم الوحدة القومية العربية و لم يهتموا كثيراً بالوحدة الإسلامية فعدد الشعراء الذين لهم أشعار في مجال الوحدة الإسلامية قليل. تدور موضوعات الوحدة الإسلامية في أشعارهم حول الحذر من الانقسام و الخلاف، الدعوة إلى المبادئ الإسلامية، الإشارة إلى الاتحاد أمام المستكبرين و... إنهم إستخدموا المضامين القرآنية في قصائدهم و إعتبروا الالتزام بالقرآن رمزاً لنجاح المسلمين.

الكلمات الرئيسية: الوحدة الإسلامية، الشعر العربي، الشعراء المعاصرون.

١- أستاذة مساعدة بجامعة آزاد الإسلامية فرع گرمسار.

٢- طالب ماجستير فى اللغة العربية و آدابها.